

УДК 37.013.42:159.922.8:004
ББК 74.200+88.5+32.973.202

Н.Є. Дмітренко
м. Вінниця, Україна

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ХУЛІГАНСТВА СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інформатизація сучасного суспільства – це глобальний соціальний процес, який здійснюється за допомогою інформаційних і телекомунікаційних засобів. Забезпечуючи активне використання інтелектуального потенціалу суспільства, інтеграцію інформаційних технологій з науковими й виробничими сферами суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності і розвиток потенціалу індивіда інформатизація суспільства, водночас, має і негативний вплив, який, в першу чергу, проявляється у використанні інформаційних і телекомунікаційних засобів для передачі та поширення інформації аморального характеру. Під засобами нових інформаційних і телекомунікаційних технологій розуміємо програмно-апаратні засоби і пристрої, що функціонують на базі обчислювальної техніки, а також сучасні засоби і системи інформаційного обміну, що забезпечують операції зі збирання, накопичення, збереження, обробки і передачі інформації [1, с.62]. Найбільшого розповсюдження негативне застосування інформаційних і телекомунікаційних засобів набуло серед сучасних підлітків і молоді. Одним з проявів такого застосування є віртуальне хуліганство, яке відноситься до залякування і переслідування інших за допомогою нових електронних технологій, перш за все мобільних телефонів та Інтернету.

Аналіз літературних джерел. Огляд наукових друкованих джерел і Інтернет-видань засвідчив, що розв'язання проблеми віртуального хуліганства розпочалось лише нещодавно. Серед науковців ЄС, США і Австралії, які плідно співпрацюють у цій галузі слід відмітити: С. Katzer, Е. Menesini, J. Pyzalski, P. Slee, P. Smith, G. Stohmeier [4]. Для українських дослідників зазначена проблема є новою і маловивченою, про що свідчать незначна кількість (4 Інтернет-посилання) опублікованого матеріалу з даної проблематики.

Мета статті – проаналізувати результати соціологічного дослідження щодо поширення віртуального хуліганства серед українських підлітків.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом серед підлітків і молоді стало популярним розповсюдження відео- та фотозображень за допомогою мобільного зв'язку та Інтернету з насильницьким та аморальним змістом: побиття однолітків, різноманітні форми приниження, так званого «буллінгу» (англійською *bullying*, від *bully* – хуліган, забіяка, грубіян, гвалтівник) [2, с.1]. Це поняття означає залякування, фізичний або психологічний терор стосовно особистості з боку групи дітей, молоді, спрямований на те, щоб викликати в неї страх і тим самим підкорити її собі [2, с.1]. Використання мобільних телефонів, чатів, Інтернет-сайтів як інструментів буллінгу отримало назву «кібербуллінг» або «віртуальне хуліганство».

Було проведено багато досліджень щодо традиційних форм залякування в школі, але кібербуллінг з'явився і зріс лише в останні роки й є недостатньо вивченим. Провідними країнами світу створюються міжнародні програми, розробляються стратегії профілактики і боротьби з кібербуллінгом як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях. Наприклад, Міністерством освіти і релігій Греції в грудні 2006 р. було видано Розпорядження щодо обмеження використання в навчальних приміщеннях мобільних телефонів. У Великій Британії введено проведення щорічного Тижня боротьби з «буллінгом». Для того, щоб зрозуміти чи небезпечний «буллінг» для учнів, мер Лондона Кен Лівінгстон попросив провести опитування і його результати засвідчили, що 60% респондентів вважають, що «кібербуллінг» створює серйозні проблеми в столичних навчальних закладах [3, с.1].

В Україні також спостерігається тенденція використання інформаційних і телекомунікаційних технологій (доступ до глобальної інформаційної мережі Інтернет, використання мобільних телефонів, чатів, Інтернет-сайтів) як засобів проявів насилля в школі до яких отримали доступ агресивно налаштовані особи для здійснення насильницького тиску. За даними Служби Безпеки України мережа Інтернет, яка за розвитком інформаційних технологій стає одним з головних джерел масової інформації, але ресурси якої не набули статусу ЗМІ, юридично знаходиться поза межами законодавчого регулювання. Механізм протидії розповсюдженню матеріалів, що негативно впливають на суспільну мораль, в мережі Інтернет відсутній. Особливу небезпеку в зв'язку з цим представляє анонімний Інтернет-доступ, послуги якого надають Інтернет-клуби, Інтернет-кафе, навчальні заклади, бібліотеки, тощо, створюючи посередницький прошарок між Інтернет-сервіс-провайдером та користувачем мережі.

У рамках Міжнародної програми «Віртуальне хуліганство: подолання негативного і посилення позитивного використання нових технологій в освітньому середовищі» [4] було проведено соціолого-педагогічне дослідження, яке мало на меті вивчити ступінь поширеності віртуального хуліганства серед українських підлітків. Інформативною основою соціально-педагогічного дослідження слугувала розроблена анкета, яка складалася з 54 питань, об'єднаних у шість блоків: негативний і позитивний вплив нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, участь і відношення до кібербулінгу, найбільш розповсюджені види віртуального хуліганства та думки щодо тих, хто може займатися кібербулінгом і бути жертвою віртуального хуліганства. Деякі питання анкети були аналогічними до питань з анкет Я. Піжальського (Польща) і П. Сміта (Велика Британія) [4]. Анкета складалася з питань множинного вибору чи напівзакритих питань з деякими якісними секціями і потребувала 30-35 хвилин для заповнення.

Дослідження проводилося в 20 школах Вінницької області, серед яких: 4 середніх навчальних заклади міста Вінниці; 8 шкіл районних центрів, міст Козятин, Липовець, Іллінці; 8 сільських шкіл. Анкетування проводили студенти п'ятого курсу Інституту філології і журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського під час проходження педагогічної практики у вересні-жовтні 2009 року. Перед проведенням анкетування студенти були проінформовані про тему і мету анкетування і умови його проведення.

В анкетуванні прийняло участь 490 школярів 14-17 років, серед яких: 25 % – чотирнадцятирічних, 51 % – п'ятнадцятирічних, 21 % – шістнадцятирічних, 3 % – сімнадцятирічних. За статевою ознакою в анкетуванні брало участь: 51 % хлопців і 49 % дівчат.

В процесі соціолого-педагогічного дослідження було підтверджено гіпотезу про широке розповсюдження кібербулінга серед підлітків. Наприклад, 37 % опитаних підлітків опинилися в ситуації, коли проти них було застосовано віртуальне хуліганство (25 % – декілька (1-3) разів, 12 % – більш ніж 3 рази); 48 % підлітків – були свідками кібербулінгу (серед яких 62 % – не втручались у ситуацію, 28 % – втручались і приймали сторону тих, кого залякували, 10 % – втручались і приймали сторону тих, хто залякував); 12 % учнів залякували інших за допомогою Інтернету та мобільних телефонів (2 % – декілька (1-3) разів, 10 % – більш ніж три рази); 53 % підлітків вважають, що кібербулінг може мати важкі наслідки; 60 % гадають, що кібербулінг відбувається за межами школи, а 8 % – у школі; 60 % підлітків переконані, що віртуальне хуліганство найчастіше відбувається між однолітками, 28 % вважають, що старші учні залякують молодших, 18 % – що молодші залякують старших; серед тих, хто займається кібербулінгом – хлопці (54 %), дівчата (22 %).

У процесі опитування було з'ясовано, що 28 % підлітків не мають у кого попросити допомогу чи захист від віртуального хуліганства; серед людей, до кого звертається 71 % підлітків, найчастіше зустрічаються відповіді: друзі (33 %), родичі (20 %), міліція (16 %), адміністратори сайтів (14 %); 75 % підлітків не обізнані про покарання за віртуальне

хуліганство на законодавчому рівні; 67 % опитаних, вважають, що їх рівень знань, про те, як протидіяти кібербулінгу є недостатнім. Найбільш розповсюдженими питаннями підлітків, відносно кібербулінгу є:

- як поводити себе в ситуації, коли проти тебе застосовано віртуальне хуліганство (24 %);
- де дізнатися більше про свої права, коли проти тебе застосовано віртуальне хуліганство (19 %);
- до кого звертатися по допомогу і захист, коли проти тебе застосовано віртуальне хуліганство (18 %);
- які форми віртуального хуліганства існують (18 %);
- як запобігти віртуальному хуліганству (18 %).

До найрозповсюдженіших способів віртуального хуліганства підлітки віднесли: ображення інших під час ігор on-line (33 %); ображення інших у чаті (32 %); коментування на Інтернет-форумах з метою заподіяти шкоду або посміятися з інших (31 %); надсилання sms-повідомлень з метою образити когось (29 %); розповсюдження брехні про когось по телефону або через Інтернет з метою заподіяння шкоди (28 %); надсилання повідомлень через Інтернет з метою залякування (28 %); розміщення компрометуючого фото або відеофільму в Інтернеті або розповсюдження цього матеріалу серед друзів (27 %); навмисне надсилання комп'ютерного вірусу (20 %); використання без дозволу чужого мобільного телефону, електронної скриньки тощо для відправлення неприємних повідомлень (19 %); редагування фільму або фотографії про іншу людину за допомогою програмного забезпечення та розповсюдження цієї інформації (18 %).

Серед найбільш популярних «мішеней» віртуального хуліганства опитуваних підлітків є: випадкові люди (34 %), знайомі з школи чи району (29 %), знайомі з Інтернету (27 %). Щодо тих, хто займається кібербулінгом, то 50 % підлітків зазначають, що зазвичай не знають людину чи групу людей, які займаються цим; інші вважають що це знайомі зі школи чи району (34 %) або з Інтернету (24 %).

Аналіз даних щодо позитивного та негативного впливу інформаційно-телекомунікаційних технологій на підлітків засвідчив, що 65 % опитаних школярів можуть створити свій власний веб-сайт, 51 % мають свій власний веб-сайт, 42 % розміщують свої власні творчі роботи в Інтернеті. Водночас, 42 % підлітків проводять свій вільний час біля комп'ютера, 38 % нудьгують, якщо хоча б один день не мають доступу до комп'ютера, 52 % почуваються краще, коли ніхто не знає чим вони займаються в Інтернеті.

Аналіз результатів проведеного соціолого-педагогічного дослідження дає підстави стверджувати, що в зв'язку з широким застосуванням інформаційних телекомунікаційних технологій серед українських підлітків, віртуальне хуліганство набуває стрімкого розповсюдження та потребує подальшого вивчення і дослідження. Насамперед варто було б порівняти та проаналізувати вікові й статеві відмінності тих, хто є залученим до процесу кібербулінгу, а також ступінь і специфіку розповсюдженості кібербулінгу серед міських і сільських дітей.

Головними завданнями навчально-виховних заходів щодо запобігання кібербулінгу серед підлітків має бути: підвищення загального рівня правової свідомості дітей, молоді та батьків, рівня обізнаності з проблем порушення прав людини, навчання моделям безпечної поведінки, вироблення вміння протистояти негативним впливам, виховання поваги до прав та основних свобод людини, толерантне ставлення до потерпілих від насильства.

З метою поглиблення правових знань підлітків і формування вміння співвідносити в житті норми моралі та права рекомендується застосовувати такі форми правового навчання, як диспути, дискусії, конференції, постійно діючі правові лекторії, конкурси, вікторини правових знань, тематичні вечори, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, тематичні виховні години [2, с.2].

В процесі проведення виховних заходів можуть бути розглянуті такі питання як: кібербулінг як проблема порушення прав людини; міжнародні стандарти та міжнародні механізми забезпечення прав людини; права дітей і Конвенція ООН про права дитини; Кримінальний кодекс і правила поведінки учнів і студентів у суспільстві; українське законодавство, міжнародні документи та законодавство зарубіжних країн щодо запобігання насильства й експлуатації дітей; механізм захисту своїх прав в Україні (суд, правоохоронні органи); міжнародні механізми захисту прав людини (Європейський суд з прав людини); правові основи захисту людини від кібербулінгу; шляхи попередження віртуального хуліганства; негативні наслідки віртуального хуліганства для особистості, сім'ї, суспільства; дисципліна – свобода чи необхідність; як захиститися від насильства; що робити в кризовій ситуації; до кого і як звертатися; які основи захисту суспільства забезпечує Закон України «Про захист суспільної моралі»; безпечне користування Інтернетом, мобільним телефоном тощо[2, с.3].

У процесі обговорення питань із проблем негативного використання інформаційних телекомунікаційних технологій з підлітками необхідно надати можливість всім учасникам висловлювати свої думки та брати активну участь в обговоренні питань.

Висновки. Вирішення проблеми віртуального хуліганства серед українських підлітків потребує спільних зусиль науковців, вчителів, батьків, учнів, представників місцевої та державної влади, операторів мобільних телефонних компаній, постачальників Інтернет-послуг тощо.

Література:

1. Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник / М.Ю. Кадемія. – Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2009. – 260 с.
2. Карпушевська Л.Р. Кузнєцова О.В. Інструктивно-методичний лист щодо запобігання негативному впливу інформаційно-комунікативних технологій на формування моральної свідомості учнівської та студентської молоді [Електронний ресурс] / Л.Р. Карпушевська, О.В. Кузнєцова. – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: http://sites.znu.edu.ua/liberal_edu/anonsy/Instruktivno_metodichij_list.doc.
3. Ніколаєнко С.М. Виступ на спільній колегії МОН, МВС, Мінсім'ямолодьспорт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mvsinfo.gov.ua/official/2007/04/070407/_3.html.
4. COST ACTION IS0801 Cyberbullying: coping with negative and enhancing positive uses of new technologies, in relationships in educational settings (COST IS0801) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.google.com/site/costis0801>.

Стаття присвячена проблемі поширення віртуального хуліганства серед українських підлітків. Проаналізовано основні результати соціолого-педагогічного дослідження щодо розповсюдженості віртуального хуліганства і надано рекомендації щодо його запобігання.

Ключові слова: анкетування, віртуальне хуліганство, залякування, засоби інформаційних і телекомунікаційних технологій, кібербулінг, соціолого-педагогічне дослідження.

Статья посвящена проблеме распространения виртуального хулиганства среди украинских подростков. Проанализировано основные результаты социолого-педагогического исследования относительно распространения виртуального хулиганства и предоставлены рекомендации относительно его предупреждения.

This article is devoted to the problem of dissemination of cyberbullying among Ukrainian juveniles. The results of sociological research concerning the dissemination of cyberbullying are analysed and recommendations as to its prevention are presented.